

СИСТЕМОЛОГІЯ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ СУБ'ЄКТАМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ОСНОВИ ПОБУДОВИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

SYSTEMATIZATION OF RESTRICTION OF THE RIGHT TO INFORMATION BY SUBJECTS OF NATIONAL SECURITY: BASICS OF CONSTRUCTION AND DEVELOPMENT PROSPECTS

Шинкар Т.І., к.ю.н., доцент,
суддя

Восьмий апеляційний адміністративний суд

У статті, з огляду на актуальність і значущість проблеми обмеження прав і свобод людини і громадянина, викладено результати проведеного аналізу чинної системи регулювання обмежень прав громадян на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки та сформульовані на цій основі науково обґрунтовані пропозиції щодо системології суб'єктів регулювання як основи для подальших розвідок у цій сфері.

Констатовано, що національне законодавство, доктринальні положення правової науки та сучасна практика правозастосування допускають існування обмежень права на інформацію в інтересах національної безпеки, а також містять опис окремих методик та механізмів здійснення й оцінки правомірності та пропорційності таких обмежень з боку складових сектору безпеки і оборони.

На підставі аналізу досвіду України у сфері заходів забезпечення національної безпеки до системи суб'єктів регулювання обмежень права на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки включено: загальних суб'єктів, які формують та реалізують на стратегічному рівні державну інформаційну політику; спеціальних суб'єктів, які здійснюють безпосереднє регулювання обмеження права на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки на тактичному і оперативному рівнях; суб'єктів застосування законодавства щодо обмеження права на інформацію конкретної особи в інтересах забезпечення національної безпеки.

Окремо розглянуто питання доцільності розгляду представників громадянського суспільства як суб'єктів обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки та запропоновано її вирішення у площині співвідношення положень національного безпекового законодавства та зобов'язань країни щодо розвитку інституцій демократичного суспільства або виконання низки рекомендацій суб'єктів міжнародного права з цього приводу.

Ключові слова: права і свободи людини та громадянина, право на інформацію, обмеження прав і свобод, обмеження права на інформацію, регулювання обмеження права на інформацію, суб'єкти обмеження права на інформацію.

Given the relevance and significance of the issue of restrictions on human and civil rights and freedoms, the article presents the results of the analysis of the current system of regulation of restrictions on citizens' rights to information in the interests of national security and formulates scientifically sound proposals on the systemology of regulatory subjects as a basis for further research in this area.

It is stated that national legislation, doctrinal provisions of legal science and modern law enforcement practice allow for restrictions on the right to information in the interests of national security, and also contain a description of certain methods and mechanisms for implementing and assessing the legality and proportionality of such restrictions by the components of the security and defense sector.

Based on the analysis of Ukraine's experience in the field of national security measures, the system of subjects of regulation of restrictions on the right to information in the interests of national security includes: general subjects who form and implement the State information policy at the strategic level; special subjects who directly regulate restrictions on the right to information in the interests of national security at the tactical and operational levels; subjects of application of legislation on restrictions on the right to information in the interests of national security.

The author separately considers the issue of expediency of considering civil society representatives as subjects of restriction of the right to information in the interests of national security and proposes its solution in terms of correlation between the provisions of national security legislation and the country's obligations to develop democratic society institutions or to implement a number of recommendations of international law in this regard.

Key words: human and civil rights and freedoms, right to information, restriction of rights and freedoms, restriction of the right to information, regulation of restriction of the right to information, subjects of restriction of the right to information.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Обов'язковою умовою обмеження прав громадян на інформацію є те, що воно може відбуватися лише на підставі та у випадках, визначених у законі, і, як правило, за рішенням суду. У національному законодавстві закріплено процесуальний порядок здійснення такого обмеження. Водночас, попри наявність в Україні значної кількості наукових праць, присвячених тим чи іншим аспектам обмеження прав і свобод людини, бракує праць, присвячених комплексному аналізу досліджуваної категорії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Питанням правомірного обмеження окремих прав і свобод в Україні присвятили свої наукові дослідження А. Самогута, Н. Кушакова, М. Савчин, Н. Савінова, М. Селівон, С. Рабінович, В. Філатов, С. Шевчук.

Окремим проблематикам реалізації права на інформацію присвячені роботи В. Авер'янова, І. Арістової, О. Бандурки, О. Баранова, В. Брижка, А. Васильєва, О. Довганя,

Р. Калужного, В. Колпакова, О. Комісарова, В. Кузнецова, А. Марушак, Н. Нижник, І. Пахомова, Г. Перепелиці, Г. Почепцова, Є. Скулиша, О. Тихомирова, В. Шамрая та інших дослідників.

Практичним проблемам регулювання обмеження прав людини і громадянина в інтересах забезпечення національної безпеки України, різним аспектам її забезпечення окремими державними органами приділено також достатньо уваги, однак не вироблено єдиних критеріїв для визначення суб'єктів такого обмеження, що ускладнює його практичну реалізацію.

Формування цілей статті. Виходячи з актуальності і значущості проблеми, метою статті є викладення результатів проведеного аналізу чинної системи регулювання обмежень прав громадян на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки та формулювання на цій основі науково обґрунтованих пропозицій щодо системології суб'єктів регулювання як основи для подальших розвідок у цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Права і свободи людини та громадянина є фундаменталь-

ним надбанням людства, важливим елементом у процесі становлення й соціалізації кожного індивіда, адже дозволяють йому задовольняти свої потреби та реалізовувати власний потенціал у різних сферах суспільного життя. Ступінь їх гарантування вважається лакмусовим папірцем демократичності розвитку будь-якого суспільства [1, с. 78].

Хоча права і свободи наділені конституціями найвищою юридичною силою, проте у більшості випадків вони не є абсолютними, а їх реальне здійснення може бути обмежене законом, зокрема в інтересах забезпечення національної безпеки, як засіб досягнення розумного балансу між інтересами окремих осіб та загальними інтересами суспільства і держави у відповідній сфері. Так слід врахувати зауваження Ю. Ірхи, що на практиці непоодинокими є випадки, коли законодавець і правозастосовні органи надто широко інтерпретують допустимі обмеження зазначених прав і свобод, особливо в інтересах забезпечення національної безпеки, внаслідок чого спотворюється або взагалі нівелюється їхня сутність. Крім того, часто громадяни гіперболізують обсяг належних їм конституційних прав і свобод та межі їх реалізації, ставлять свої інтереси вище за національні, а тому вважають неправомірним встановлення будь-яких обмежень щодо них, навіть із метою забезпечення національної безпеки [1, с. 79]. За таких умов доцільно вести мову про сприйняття суспільством державної політики «національних інтересів», у першу чергу – забезпечення національної безпеки, захисту національного суверенітету та збереження територіальної цілісності.

Таким чином регулювання обмежень прав громадян на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки безпосередньо спрямовується на досягнення певного, формально визначеного у документах стратегічного планування, балансу у сфері інформаційної безпеки, а суб'єкти такого регулювання мають входити до сектору безпеки і оборони країни.

У відповідності до ст. 12 Закону України «Про національну безпеку України» сектор безпеки і оборони України складається з чотирьох взаємопов'язаних складових: сил безпеки; сил оборони; оборонно-промислового комплексу; громадян та громадських об'єднань, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки [2].

Функції та повноваження кожного зі складових сектору безпеки і оборони щодо регулювання обмеження права на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки визначаються законодавством України комплексно (щодо здійснення заходів спрямованих на виявлення, запобігання і нейтралізацію реальних та потенційних зовнішніх і внутрішніх загроз національним інтересам). Отже, звернемо увагу, що за відсутності у Конституції України прямого зобов'язання забезпечувати національну безпеку та, відповідно, національні інтереси, а також, як наслідок, використання у суспільній практиці категорій на кшталт «силовий блок» й появи спеціалізованого «безпекового» законодавства, кожна особа, поведінка якої регулюється Конституцією України та національним законодавством, усвідомлює існування механізмів обмеження реалізації права на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки виходячи зі змісту ст. ст. 3, 8, 11, 16, 17, 18, 27, 32, 34, 36, 37, 39, 44, 65, 92, 106, 107, 116 Конституції України [3].

Враховуючи зауваження дослідниці проблем комунікації та лінгвістики М. Добровольської [4] та зміст Окремої думки судді Конституційного Суду України Василя Лемака стосовно Висновку Конституційного Суду України від 13 листопада 2019 року № 5-в/2019 [5], будь-яке регулювання обмежень права на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки слід вважати імпліцитним завдяки «нетотожності прав і свобод людини та громадянина, з одного боку, та формулювань тексту розділу II Конституції України з іншого» [5].

Затверджена у жовтні 2021 року Стратегія інформаційної безпеки України спрямована на посилення спроможностей щодо забезпечення інформаційної безпеки держави, її інформаційного простору, підтримки інформаційними засобами і заходами соціальної та політичної стабільності, оборони держави, захисту державного суверенітету, територіальної цілісності України, демократичного конституційного ладу, забезпечення прав та свобод кожного громадянина [6], що дозволяє розглядати досягнення її завдань певним колом суб'єктів та регулювання обмежень прав громадян на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки як єдине ціле.

У сукупності вказані заходи спрямовуються на: захист інформаційного простору України; ефективне функціонування системи стратегічних комунікацій; здійснення ефективної протидії поширенню незаконного контенту; забезпечення сталого процесу інформаційної реінтеграції громадян України, які проживають на тимчасово окупованих територіях України, та поширення українського теле-радіомовлення на територіях України, прилеглих до тимчасово окупованих територій; суттєве підвищення рівня медіакультури та медіаграмотності населення; дотримання конституційних прав особи на вільне вираження своїх поглядів і переконань, захист приватного життя; забезпечення захисту прав журналістів; формування української громадянської ідентичності [6], що дозволяє також формалізувати таке коло суб'єктів у середовищі інформаційної діяльності й виділити їх регуляторні (регуляторні) повноваження.

Так, згідно положень розділу «Механізми реалізації визначеної мети та завдань» вказаної Стратегії такими суб'єктами є:

- Рада національної безпеки і оборони України яка діє, зокрема, з використанням спроможностей Центру протидії дезінформації (утворений у 2021 році як робочий орган Ради національної безпеки і оборони України [7]);

- Кабінет Міністрів України, який забезпечує формування та реалізацію інформаційної політики держави, забезпечує інформаційний суверенітет, фінансування програм, пов'язаних з інформаційною безпекою, спрямовує і координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади у цій сфері;

- органи державної влади, які діють у взаємодії з органами місцевого самоврядування, Центром протидії дезінформації та інститутами громадянського суспільства з метою забезпечення реалізації Стратегії згідно з планом заходів, який затверджується Кабінетом Міністрів України;

- центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики в інформаційній сфері, який, зокрема здійснює в межах компетенції нормативно-правове регулювання у сфері інформаційної безпеки України та може вважатися основним суб'єктом регулювання обмеження права на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки;

- Міністерство оборони України, а також сили оборони, які в межах компетенції забезпечують виконання широкого спектру завдань, але їх кількість є залежною від режиму забезпечення національної безпеки, а сфера обмежується воєнними загрозами;

- Служба безпеки України, яка, у межах своєї компетенції, здійснює виконання відповідних завдань спеціальними методами і способами;

- розвідувальні органи України, які у процесі провадження розвідувальної діяльності забезпечують протидію зовнішнім інформаційним загрозам у сфері безпеки та оборони держави;

- Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, яка відповідно до своєї компетенції здійснює регуляторну діяльність в українському інформаційному просторі.

Як зауважує А. Калайда, у межах власного аналізу суб'єктів правового регулювання міжнародного співробітництва Національної поліції України, вказаних суб'єктів доцільно поділити на групи, віднісши до першої з них суб'єктів, що покликані забезпечувати адміністративно-правове регулювання (формування та реалізовувати державну політику) аналізуючи сфери, а до другої – суб'єктів, які безпосередньо здійснюють таку діяльність [8, с.154]. Цілком розділяючи методологію такого підходу слід зауважити, що сформована у такий спосіб система суб'єктів регулювання обмежень права на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки буде включати три підсистеми:

- першу (у класифікації А. Калайди – загальні суб'єкти [8]) – підсистему державної інформаційної політики (формування, реалізація, проведення комплексних оглядів інформаційного простору, формування системи стратегічних комунікацій, розробка та поширення відповідних наративів тощо);

- другу (у класифікації А. Калайди – спеціальні суб'єкти [8]) – підсистему безпосереднього регулювання обмеження права на інформацію;

- третю – підсистему застосування адміністративними судами законодавства про обмеження права на інформацію, зокрема щодо доступу до інформації, окремих джерел та документів.

Окремого розгляду потребує питання можливості розгляду в якості суб'єкта регулювання обмеження права на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки такого складового елемента сектора безпеки і оборони як громадяни (представники громадянського суспільства) та їх об'єднання. Історичний досвід засвідчує, що у часи найбільших загострень та революційних подій саме представники громадянського суспільства є найбільш активними «регуляторами» багатьох видів інформаційної діяльності, зокрема через тимчасову втрату державою контролю доступу до джерел інформації чи інформаційних ресурсів. Як вказує у свої дисертації А. Головка «як результат, при такій конфігурації політико-соціальних зв'язків як активістський тип політичної культури суспільства та відкритість владних структур, взаємодія держави та громадянського суспільства передбачає синтез взаємодії владних структур з широким членством представників неурядових організацій та громадських інституцій» [9, с. 195]. До того ж, проведений ним аналіз досвіду США та країн Центрально-Східної Європи засвідчив, що особливе значення в реалізації цілей національної безпеки в інформаційній сфері мають недержавні аналітичні центри як приклад державно-громадської взаємодії в аналітико-прогностичному супроводі державної безпекової політики. Отже, вбачається, що представники громадянського суспільства хоча й володіють низкою засобів впливу на реалізацію права на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки, але не можуть розглядатися як самостійний суб'єкт регулювання відповідних обмежень.

Також вбачається не доречним застосування щодо їх дій «трискладового тесту» чи інших засобів оцінки обмеження права на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки, які застосовуються у національному законодавстві.

Повертаючись до першої підсистеми зауважимо, що сучасне адміністративне та інформаційне право, насамперед, розглядає суб'єкта формування державної політики регулювання (регуляторної діяльності) як учасника відповідних суспільних відносин регулювання, але акцентує увагу на скерованості його повноважень та функцій предметно-практичними завданнями публічного управління (адміністрування) загалом та, як наслідок, його участь в адміністративно-правовому регулюванні – формуванні і реалізації відповідної державної політики забезпечення

національної безпеки. Так, за позицією Міністерства юстиції України, під державною інформаційною політикою розуміється регулююча діяльність державних органів, спрямована на розвиток інформаційної сфери суспільства, що охоплює не тільки інформаційні системи, телекомунікації і засобів масової інформації, але й всю сукупність виробництва і відносин, пов'язаних зі створенням, одержанням, зберіганням, обробкою, використанням і поширенням інформації у всіх її видах – статистичної, адміністративної, масової, інформації про діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, правової інформації, інформації про особу, інформації довідково-енциклопедичного характеру та соціологічної інформації [10].

У відповідності до п.1. Положення про Міністерство культури та інформаційної політики України (МКіП) є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах культури, державної мовної політики, популяризації України у світі, державного інновлення, інформаційного суверенітету України (у частині повноважень з управління цілісним майновим комплексом Українського національного інформаційного агентства «Укрінформ») та інформаційної безпеки, а також забезпечує формування та реалізацію державної політики у сферах кінематографії, відновлення та збереження національної пам'яті, міжнародних відносин, релігії та захисту прав національних меншин в Україні, мистецтв, охорони культурної спадщини, музейної справи, вивчення, ввезення і повернення культурних цінностей [11].

При цьому до основних завдань МКіП віднесено ті, що дозволяють розглядати його як у межах першої підсистеми, щодо забезпечення формування та реалізації державної політики у сферах інформаційного суверенітету (у частині повноважень з управління цілісним майновим комплексом Українського національного інформаційного агентства «Укрінформ»), інформаційної безпеки України, державної політики у сферах популяризації України у світі, стратегічних комунікацій, зокрема з питань поширення суспільно важливої інформації в Україні та за її межами, забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері телебачення і радіомовлення, інформаційній та видавничій сфері; участі у формуванні та реалізації державної політики з питань тимчасово окупованих територій України у Донецькій та Луганській областях, Автономній Республіці Крим і м. Севастополі та населення, що на них проживає, з метою їх реінтеграції в єдиний культурний та інформаційний простір України [11], так і другої, щодо здійснення нормативно-правового регулювання окремих інформаційних прав, свобод і законних інтересів у сферах культури та мистецтв, інформаційного суверенітету (у частині повноважень з управління цілісним майновим комплексом Українського національного інформаційного агентства «Укрінформ»), інформаційної безпеки України, державної мовної політики, в інформаційній та видавничій сферах, у сфері телебачення і радіомовлення, вживає разом з іншими органами державної влади заходів до захисту неповнолітніх від негативного впливу інформаційної продукції, зокрема аудіо- і відеопродукції, яка становить загрозу суспільній моралі або може зашкодити фізичному, психічному чи моральному розвитку неповнолітніх, розробляє заходи щодо запобігання внутрішньому і зовнішньому інформаційному впливу, який загрожує інформаційній безпеці держави, суспільства, особи тощо [11].

В аспекті «можливості» встановлення та контролю дотримання обмеження прав на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки слід звернутися до ознак адміністративно-правових обмежень (заборон), які були виділені представниками сучасної адміністративно-правової науки, зокрема В. Чорною [12, с. 91].

Так, застосовуючи певні обмеження (заборони), МКіП та інші перелічені суб'єкти регулювання мають певні обов'язки (зобов'язання) щодо регулювання інформаційної діяльності; відповідають характеристикам власної легітимності й нормативної визначеності власних дій; виступають полігалузевим інструментом, який сприяє формуванню політико-правових, економіко-правових, соціально-правових та інших результатів своєї діяльності; уповноважені застосовувати заходи примусу й притягати «джерело інформаційної загрози» до відповідальності; притягаючи до відповідальності, за допомогою легітимних інструментів забезпечують національні інформаційні інтереси, не маючи на меті «покарати»; у кожному випадку застосування обмежень, самостійно визначають міру (межу) власних повноважень, що є наслідком індивідуального (адресного) характеру обмежень; мають «цільового» адресата регулюючого впливу щодо кожного виду інформації (ст. 10 Закону України «Про інформацію»), зокрема у питаннях доступу до нього (п. 1. ч. 2 ст. 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації»); безпосередньо застосовують «захисні» механізми інформаційно-правового регулювання як форму власної діяльності; не допускають виникнення правового спору (конфлікту) між такими адресатами, проте самі можуть бути учасниками публічно-правового спору; обґрунтовують свою діяльність застосування до «адресата» заходів примусу, мотивують (стимулюють) його правомірну поведінку в умовах застосування обмежень права на інформацію засобами наративу; «супроводжують» та контролюють відповідну поведінку «адресата» в умовах обмежень, зокрема формування й реалізацію ним певних управлінських рішень, актів, документів, стандартів тощо; фіксують акти «зворотнього зв'язку адресата» – проявів психофізичної реакції на застосування обмежень; ведуть активну попереджувальну роботу з метою утримання «адресата» від порушення встановлених обмежень чи вчинення протиправних дій.

У межах третьої із підсистем особлива роль відводиться адміністративним судам та здійснюваним ними заходам перевірки правомірності обмеження права на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки. Насамперед така діяльність стосується проблеми обмеження допуску (доступу) розпорядниками інформації до певних видів інформації, а також унеможливлення обробки даних у певних інформаційних системах без набуття такого допуску (доступу). Так, Пленум Вищого адміністративного суду України у своїй Постанові від 10.09.2016 № 10 визначає коло відносин в яких застосовуються обмеження доступу (допуску) до певної інформації, а також розглядає статус суб'єктів (розпорядників), які обмежують інформаційні права громадян.

Зокрема, у п.5.5. Постанови Пленум вважає, що з урахуванням положень частини другої ст. 7 Закону України «Про доступ до публічної інформації» та ч. 2 ст. 32 Конституції України суспільними інтересами (інтерес громадянськості), у яких конфіденційна інформація може бути поширена, є лише інтереси національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Вимога ч. 1 ст. 29 Закону України «Про інформацію» щодо встановлення переваги потенційної

шкоди від поширення конфіденційної інформації над правом громадськості знати її відображає принцип пропорційності обмеження права, який є аспектом принципу верховенства права, передбаченого ст. 8 Конституції України і через призму якого досліджується правомірність будь-якого обмеження права, в тому числі права на отримання інформації [13].

Щодо наведеного прикладу звернемо увагу, що оцінка судом правомірності обмеження права на інформацію залежна від обґрунтованості позиції розпорядника щодо визначення:

- саме якому з національних інтересів загрожує розголошення запитуваної інформації?;
- в чому полягає істотність шкоди цим інтересам від її розголошення?;
- чому шкода від оприлюднення такої інформації переважає право громадськості знати цю інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки?.

Отже, функціонування суду як суб'єкта регулювання обмеження права на інформацію (третья із виділених підсистем) є залежною від його взаємодії з іншими підсистемами, а також від наявності в його складі суддів, які «спеціалізуються» на проблемі обмеження права на інформацію та проблемі практичного забезпечення національної безпеки.

Висновки з дослідження. Національне законодавство, доктринальні положення правової науки та сучасна практика правозастосування допускають існування обмежень права на інформацію в інтересах національної безпеки, а також містять опис окремих методик та механізмів здійснення й оцінки правомірності та пропорційності таких обмежень.

Досвід України у сфері заходів забезпечення національної безпеки дозволяє сформуванню системи суб'єктів регулювання обмежень права на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки із включення до неї трьох підсистем: загальних суб'єктів, які формують та реалізують на стратегічному рівні державну інформаційну політику; спеціальних суб'єктів, які здійснюють безпосереднє регулювання обмеження права на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки на тактичному та оперативному рівнях; суб'єктів застосування законодавства щодо обмеження права на інформацію конкретної особи в інтересах забезпечення національної безпеки.

Представники громадянського суспільства та окремі громадяни мають можливість бути залучені до функціонування цих підсистем, але їх розгляд як самостійних суб'єктів регулювання обмеження права на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки визнано недоцільним.

Подальші наукові пошуки у даному науковому напрямку доцільно спрямувати на аналіз залежності оцінки правомірності обмеження права на інформацію, яка надається судом, від обґрунтованості позиції розпорядника. Ще одним напрямом досліджень має виступити визначення кола суб'єктів, які можуть бути уповноважені на скасування (ліквідацію) права на інформацію як крайньої форми обмеження права на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ірха Ю. Обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в інтересах національної безпеки України в сучасних умовах. *Вісник Конституційного Суду України*. № 5/2015. С. 78–87
2. Про національну безпеку України: *Закон України* від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
3. Конституція України: *Закон України* від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Добровольська М. Б. Поняття імпліцитності та імпліцитної оцінки в лінгвістиці. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. № 5, 2019. С. 55–59. URL: http://philologyjournal.lviv.ua/archives/5_2019/11.pdf
5. Окрема думка судді Конституційного Суду України Лемака Василя Васильовича стосовно Висновку Конституційного Суду України від 13 листопада 2019 року № 5-в/2019 від 13.11.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nd05d710-19#Text>

6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки»: Указ Президента України від 28.12.2021 № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>
7. Про створення Центру протидії дезінформації: Рішення РНБО від 11.03.2021 (введене у дію Указом Президента України від 19 березня 2021 року № 106/2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0015525-21#n2>
8. Калайда А. Суб'єкти правового регулювання міжнародного співробітництва Національної поліції України. *Підприємництво, господарство і право*. № 12. 2020. С. 152–156. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/12/27.pdf>
9. Головка А. А. Громадянське суспільство як суб'єкт протидії загрозам національній безпеці в інформаційній сфері. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук (доктора філософії) за спеціальністю 21.01.01 «Основи національної безпеки держави (політичні науки)». – Національний інститут стратегічних досліджень, Київ, 2018. 237 с.
10. Красноступ Г.М. Сучасний стан та перспективи розвитку державної політики у сфері свободи слова та інформації. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_7547
11. Деякі питання діяльності Міністерства культури та інформаційної політики: *Постанова Кабінету Міністрів України* від 16.10.2019 № 885. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/885-2019-%D0%BF#Text>
12. Чорна В.Г. Детермінанта обмежень в адміністративному праві *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2019. Вип. 14 С. 86–94.
13. Про практику застосування адміністративними судами законодавства про доступ до публічної інформації: Постанова пленуму Вищого адміністративного суду України від 29 вересня 2016 року № 10.